

MAIRONIO METAI

Paslėpęs krūtinėje skausmo dūmas,
Praeisiu, kaip verdą verpetai;
Gal žmonės šiandieną manęs nesupras,
Bet mano išauštanti metai! (1895).

Kūrėjo dydis matuojamas ne tik tuo, kiek jis savo kūryboje nauja ir sugestyvia forma yra atskleidęs ligi tol neiškeltas būties gelmes; matuojamas ir tuo, kiek jis turėjo reikšmės bendruomenei — ar savo laikų, ar paskesnėms kartoms. Didieji kūrėjai ne tik išreiškia savo laikų bendruomenės dvasią, bet savo kūriniais paskatina bendruomenę priimti naujas gyvenimo formas ir tampa tuo būdu bendruomenės gyvenimo formuotojais.

Maironis naujų žmogaus būties gelmių neatvėrė. Naujų literatūrinių formų, nepažįstamų pasaulio literatūrai, nesukūrė. Gyvenimo rato pasaulyje nepasuko. Tačiau lietuvių tautos ribose jis ne tik atėjo su naujomis idėjomis ir literatūrinėmis formomis; jis ne tik išreiškė savo epochos nusiteikimus, bet virto lietuvių tautai ir gyvenimo formuotoju. Ne visos ir ne iki galo jo iškeltos naujo gyvenimo formos prigijo visuomenėje. Bet tautinės idėjos ir literatūrinės koncepcijos visiškai apsprendė lietuvių visuomenės dvasinę

formaciją Maironio kartai. Jo įtakos neišvengė ir paskesnės kartos, nors jos darė pastangų iš Maironio „išsivaduoti“.

Ne be kovos Maironis laimėjo dvasinio vado vardą savo epochoje; ne be skausmo pasitraukė antroje epochoje; ne be išvidinio triumfo kilo jo renesansas trečios epochos pradžioje.

1

„Paslėpęs krūtinėje skausmo dūmas...“ Tai prisipažinimai, kuriuos išspaudė Maironiui jo santykiai su ano laiko visuomene, kai tik jis pradėjo savo poetinę karjerą. Lenkomaniškosios visuomenės viršūnės, Putino romano gražiu suformulavimu, patriotinių eilėraščių autorių įvertino kaip „socyalista, anarchysta i ateista“. Lietuviškosios visuomenės viršūnių, atstovaujamų spaudos, Maironio *Pavasario balsai* buvo sutikti tylomis, o tais pačiais metais pasirodžiusi poema *Terp skausmų į garbę* rimčiausio laikraščio pripažinta nereikalinga ir net žalinga, nurodyta kitiems pavyzdžiu, kaip nereikia rašyti, o pačiam autoriui atsakyta net poeto talento. Dar labiau buvo sukoneveiktas *Kur išganymas?*, paties Maironio labiausiai branginamas.

„Gal žmonės šiandieną manęs nesupras...“ Tačiau skaitančioji jaunoji karta suprato, nepaisė kritikų ir nuėjo su Maironiu. Maironis laimėjo. Jo įtakoje formavosi ideologija, kūrėsi literatūrinė Maironio mokykla. Sielų vado prievardis Maironiui geriau dera, kaip kam kitam visoje atgimstančioje tautos epochoje.

Balsai prieš Maironio „hegemoniją“ vėl pakyla su naujo laikotarpio pradžia, spaudą atgavus. Jau 1906 A. Volde-maras, tada studentas, su visa aitra puolė Maironio Lietuvos istorijos ideologiją (*Vilniaus žinios*, Nr. 242). Nutilo net nespėjęs savo kritikos baigti, tačiau jo pastangos yra išraiška naujo laikotarpio siekimų — pasitraukti nuo Maironio, nusikratyti ne

tik jo literatūrinėmis formomis, bet ir jo romantine ideologija ir užtraukti naujas savas giesmes. Z. Kymantaitė dar su pietizmu atiduoda pagarbą Maironiui, bet jau labiausiai žavisi tais jo kūriniais, kurie naujam laikotarpiui yra artesni — jo gamtine poezija (*Vilniaus žinios*, 1906 Nr. 284—6). Toliau ji rodo estetizmo gaires naujai Lietuvai; Herbačiauskas smogia į senosios kartos ideologiją ir literatūros tradicijas, Maironio brandintas; B. Sruoga pasėja naujos poezijos ir naujos ideologijos grūdus. Kūrėsi naujas dvasinis gyvenimas, ir Maironis turėjo atitekti istorijai.

Maironio aureolė turėjo dar labiau blankti rašytojų tarpe, kai nepriklausomoje Lietuvoje kilusiose diskusijose dėl literatūros tautiškumo, Maironio *Jaunoji Lietuva* vėl imta pavyzdžiu literatūros, kurioje tautiškumo nesą (*Skaitymai XVII*).

Tai buvo skaudžiausias priekaištas, koks begalėjo būti toje epochoje, kurioje daugiausia buvo kalbama apie tautinės kultūros kūrimą. Ir nors Maironis oficialiems aktams buvo kviečiamas, nors mėgino dar kurti balades ir dramas, nors jo dramos ėjo scenoje iškilmingomis progomis, tačiau naujos kartos akyse jis buvo jau tik praeities herojus. Kad ir jaunimas ne visada solidarizavo su rašytojų tarpe susidariusia opinija, bet net oficialioji Lietuva jai pasidavė, ryždamosi palikti senąjį poetą ramybėje, lyg daugiau nebeegzistuojantį. Ir 1932 Vasario 16 teatre oficialusis kalbėtojas suminėjo daug didvyrių ir didvyriukų, vedusių tautą į laisvę, tik neminėjo Maironio, kuris čia pat sėdėjo ir kurio drama turėjo tuojau pasirodyti scenoje.

Tačiau įdomus naujas reiškinys. Kai Maironio aureolė blėso akyse tų, kurie Maironį matė čia pat Lietuvoje, tuo metu ji ėmė stipriau švytėti akyse tų, kurie apie jį girdėjo tik iš tolo — išeivių tarpe, ypačiai lietuvių amerikiečių tarpe. Turim nemaža atskirų to susidomėjimo faktų, pasireiškusių spaudoje ir laiškuose. Su geraširdišku naivumu amerikietis

Vidikauskas cituoja Maironio poezijos rezignacinius motyvus ir jiems oponuoja.

Maironis:

Išnyksiu, kaip dūmas, neblaškomas vėjo,
Ir niekas manęs neminės!
Tiek tūkstančių amžiais gyveno, kentėjo,
O kas jų nors vardą atspės?

Vidiškis:

Sakau Tau, Maironi, garsus poeta,
Didvyri, pegaso jojiks...
Kuriam ant Parnaso puiki yr vieta...
Vards Tavo niekad nepranyks! (*Darbininkas*, 1925 Nr.

46).

Ir taip per penkias strofąs. Toje pat spaudoje siūloma naujas laikraštis pavadinti Maironio vardu. Atsiranda slapyvardžių Maironėtis, Maironio Šakelė. Dar įdomiau skaityti, kad atidaromas Maironio parkas, o privatūs laiškai Maironiui yra liudininkai, kaip poezija gali patraukti skaitytoją ir suorganizuoti jo dvasioje perversmą. Netikėtai pakliuvusi „Tautiška daina“ atgaivina amerikiečiui apmirusias patriotines emocijas ir sutirpdo visą kartumą, kurio buvo prisi-rinkę dėl to, kad senoji tėvynė nemokėjo respektuoti išeivių. Arba vėl: viena nepažįstama Maironiui korespondentė prisi-pažįsta:

„Kalėdoms įteikta man Tamstos knyga *Pavasario bal-sai*... Įsiskaičius į ją, pagauta tų eilių galingąją grožę, ir iš-drįstu lenkti galvą prieš Mūsų Tautos Dainių“.

O po ilgesnės korespondencijos su Maironiui:

„Ne kartą savęs klausiu, iš kur man yra teikiama tokia didi malonė, kad Maironis, apsuptas šimteriopai įvairiais reikalais ir rūpesčiais, betgi randa laiko atsiminti apie savo tolimąją korespondentę.

Ir dėkinga esu tai nežinomai Galybei už suteiktą progą nors iš tolo, laiškuose, pažinti jį.

Nuo seniai liejasi Maironio žodžiai galinga srove į mano širdį — tai Jo eilės. Dabar jo žodžiai, laiškuose tarti, ugnimi žiebia mano širdį prie didžiųjų žygių, skatina sulig savo išgalės stoti sargybon lietuvių tarp mūsų išeivių...

„Gyvename užburto džiazio gadynėje, o betgi pasiteiravus, kieno ir kokio turinio jie (jaunimas. A.) mėgsta (knygas. A.), gausi vieną ir tą patį atsakymą — Maironio“.

Ir tokių liudininkų, kurie kreipėsi į Maironį, reiškė noro bent sykį dar pamatyti senąją tėvynę, kurie pasijuto patraukti išeivių tarpe patriotiniam darbui — ne vienas. Kai prieš pat mirtį Maironis aplankė lietuvių koloniją Mintaujoje, tai „buvo didžiausia šventė, šviesiausia diena mūsų kasdieniniame ir sunkiame užsienio lietuvių gyvenime“, rašė gimnazijos mokytojas.

Tėvynėje savo misiją atlikęs ir jai nebereikalingas, Maironis savo moralinę įtaką perkėlė į išeivius. Ir tie jį suprato. O tėvynėje daug gražių žodžių buvo pasakyta mirusiam poetui, tačiau ir mirties proga oficialioji Lietuva, kuri buvo pasišovus atstovauti tautiškumui, kuri dienos viešpačių frazes buvo suregistravusi liuksusiniams leidiniams, nepasirūpino net, kad būtų išleisti tautinio atgimimo pranašo raštai.

„Bet mano išauštanti metalai...“ Atėjo momentas, kad Maironis iš išeivių sugrįžo į Lietuvą. Tas momentas atėjo su Rytų galybės užsimojimais sulikviduoti lietuvių tautą ir valstybę. Tada dėl Maironio iš naujo kilo nesutarimas tarp visuomenės ir oficialiosios kritikos. Rašytojas kritikas pasišovė įrodinėti, kad Maironis nebuvo visos tautos poetas ir jungėjas, kad jis tebuvo tik buožių interesų poetas (*Raštai*, 1941 Nr. 1). Tačiau visuomenė ir šiuo kartu nepaklausė kritikos. Instinktyviai pajuto, lyg iš Maironio poezijos būtų išėjusi vėl neregimoji galybė ir atsistojusi tautos sargyboje,

nes tie, kurie Maironio poemos tautiškumą buvo paneigę, jau giedojo nebelietuviškai Lietuvai.

Užteko tik vienam rašytojui pratarti: atgaivinkime Maironio kultą, ir visoje tautoje prasidėjo Maironio renesansas.

2

Kur priežastis, kad Maironis taip nevienodai priimamas visuomenės ir oficialiosios opinijos, kuriai atstovauja kritika? Kur priežastis, kad taip nevienodai priimamas įvairių laikotarpių?

Po Maironio mirties J. Dobilas Maironio įtakai išaiškinti nurodė jo asmeninį profesinį bruožą. „Jei Basanavičiui ir Kudirkai priklauso garbė, kad jie atgimimo darbą yra pradėję, tai tas, kas žino, kokia buvo anais laikais Lietuva, turės pripažinti, kad labiausiai ją paveikti galėjo tik toks asmuo, kaip Maironis — teologijos magisteris, seminarijos, paskui akademijos profesorius, tai vėl seminarijos rektorius, kanauninkas ir t.t. Dar viena svarbi aplinkybė visiems mums, jo mokiniams, buvo žinoma, kad jis ir universitete yra buvęs. Anais laikais tai stiprus argumentas: visą mokslą išėjęs — dvasinį ir pasaulinį“ (NR, 1932 Nr. 28—29).

Tokia asmeninė profesinė padėtis saugojo Maironį nuo lenkomanijos persekiojimų čia Lietuvoj, ko nebuvo išvengęs Tumas. Ta pati padėtis iš kitos pusės be svyravimų lenkė į Maironį visą jaunąją kunigiją ir traukė į pozityvų Maironio skelbiamą darbą. O laimėti jaunąją kunigų kartą buvo didelis dalykas, nes pasaulinės šviesuomenės nedaug bebuvo ir ta pati liaudyje negalėjo susilyginti su kunigų įtaka.

Betgi ta pati asmeninė profesinė padėtis Maironį darė ir svetimą lietuviškos šviesuomenės daliai, kuri buvo nihilistinės dvasios ir sudarinėjo opiniją prieš Maironį jau vien todėl, kad Maironis buvo kunigas.

Vis dėlto asmeninė profesinė padėtis negalėjo būti pati svarbioji Maironio pasisiekimo ar nepasisiekimo priežastis.

Juo labiau, kad Maironis visuomenės forume savęs neeksponeavo taip, kaip Tumas. Jis veikė daugiau savo poezija. Nuo poezijos charakterio daugiausia ir priklauso, kodėl Maironis turėjo savo garbintojų ir savo nedraugų, kodėl jis virto epochos formuotoju ar kitos epochos buvo užmirštas.

„Praeisiu, kaip verdą verpetai...“ Maironio poezija nėra sau tikslas. Ji nėra tik grynas estetiškas pasigrožėjimas, savo pergyvenimų, gamtos, dievybės pasyvus kontempliavimas. Maironis, gamtos, asmeninių temų poetas, nebūtų niekam pavojingas ir nebūtų niekam užkliuvęs. Bet nebūtų tapęs ir sielų vadu. Maironio poezija yra verdančių verpetų, kovos poezija. Kovos nuotaika reiškiasi tiek patriotinėje, tiek asmeninėje srityje. Kovoja poetas su savimi ir laimi varдан etinių idealų. Kovoja su išorine spauda ir tautos gyvenimo rutina vardan pažangių, tautinių, visuomeninių idealų. Net dvejoję rutiną laužo — lenkomaniškąsias ir nihilistines tradicijas. Abejos buvo įsigalėjusios. Abejos tarėsi esančios ir turinčios būti vienintelės ir pilnateisės šeiminingos tautoje. Abejoms Maironio mesta kovos pirštinė sukėlė prieš jį tiek lenkomanus, šokusius intriguoti Maironį net Romoje, leidusius prieš jį insinuacijas Varšuvos spaudoje (*Bulletin Catholique de Pologne*, 1921), tiek nihilizmo atstovus, radusius užuovėjos *Varpe* 1895, Nr. 8). Naujos idėjos — viešiesiems patriotinės, antrieiems religinės — lygiai buvo nepriimtinos. Nebuvo Maironis priimtinas nei naujam laikotarpiui po spaudos atgavimo, nes jo poetinė ideologija buvo svetima naujoms idėjoms, plintančioms iš Vakarų, tarpininkaujant lenkams ar rusams, ir vis labiau prigyjančioms lietuvių menininkų tarpe. Dar mažiau priimtina Maironio ideologija buvo bolševizmo laikais. Taigi visa kova prieš Maironį turėjo pirmiausia ideologinį pagrindą.

Ideologinį bei psichologinį pagrindą turi ir jo pasisėkimas. Jis mokėjo atnešti tokias idėjas ir taip jas paskelbti, kad naujajai kartai jos atrodė ir naujos giesmės, ir jaunimo dva-

siai visiškai priimtinos. Pamilti savo kraštą, o ne kokią ten plačią rzeczpospolitą, išlaikyti savo krašto kultūrinės, religinės tradicijas, būti realiais šeiminingais savo mažos valstybės, o ne kokiais plačiosios slavofiliškos ar kitokios valstybės įnamiais, buvo naujos idėjos, kurios užtvėnkto mėto žaibus, kelia verpetus, audrina jaunimą, į kurį apeliavo Maironis. Sveikam jaunimui imponuoja žygiai, idealizmas. O Maironio paskelbtoji tėvynės meilė buvo grynai idealistinė riteriška. Tėvynę mylėti skelbė jisai ne už ordinus, sodybas, algą:

Tau puikūs pečių neapsupo šilkai,
Tu proto netemdai grožyste,
O tu tik viena širdies raktą radai
Skaisčia savo skausmo gilybe.

Mylėti dėl skausmo, mylėti kenčiantį yra riteriškas gestas. Tokia meilė nėra tuščia frazė. Natūralaus žmogaus etinis jausmas yra palankus tam, kuris yra silpnesnis ir skriaudžiamas. Toks jausmas lietuviui nesvetimas. Lietuviai dažnai vadinami romantikais, nerealiais politikais, nes jų simpatijos visados svirdavo silpnesnės, skriaudžiamos tautos pusėn. Maironis riteriškai stodavo silpnesniojo ginti, atitiko aną lietuvių etinį jausmą, kuris jaunimo širdyje yra juo stipresnis.

Nuo meilės žingsniai į veiksmą. Dobilas taria, kad Maironis esąs net didesnis veikėjas nekaip poetas. Pasakymas būtų teisingas ta prasme, kad Maironis savo poezija aktyviai veikia skaitytoją. Jis sugestijavo ne tik grožėtis savo kraštu, palankiai nusiteikti tautos reikalams, bet traukė skaitytoją į aktyvią kovą. O kovą Maironis skelbė ne teatrinę, kuri žavi tik iki spektaklio pabaigos. Jo poezijoje pulsavo reali gyvenimo kova, net žūtibūtinė. Su kovojančio abejojimais, nuovargiu, suklupimais, desperacija, kuri išspaudžia prisipažinimus: neregėti aušros... ir veltui dvasią raminti norėjau,

aplinkui vien tamsią naktį regėjau... Per daug didžios kliūtys, ir per daug silpnos jėgos, kad nepagautų neviltis. Tačiau reikėjo drąsinti; reikėjo pačiam pirmiausia įsikalbėti, kad rytuos aušra jau teka, kad laikai jau mainos... Kai kada net bravūriškai reikėjo vyti pesimizmą, kuris paralyžuoja jėgas ir kovos nuotaiką. Ne tik kitiems, bet pirmiausia pačiam turėjo būti taikomas įsikalbėjimas:

Šalin nusiminę dūsavimai skaudūs,
Jie silpnina dvasių paikai!

Su įsitikinimu ir su išvidine jėga ir skaitytojas buvo sugestijuojamas kovoti ir tikėti laimėjimu.

Jeigu Maironis būtų tik skundęsis negerovėmis, jeigu būtų tik jas kritikavęs, būtų išpopuliarėjęs taip pat. Tačiau jis nebūtų tautai vadovavęs. Skundas, kritika, satyra tik griauja. Bet ji ateitin neveda. Tik tas, kuris išdrįsta ateities „pradengti uždangą juodą“, kuris su optimizmu ir perspektyvas duoda, sukelia kovos džiaugsmo ir pasitikėjimo.

Perspektyvų Maironis turėjo. Tiesa, tos perspektyvos nebuvo konkrečios. Jis neparodė galutinio tikslo, į kurį poezija skatina. Bet jis parodė kelią į tikslą: arklą, knygą, lyrą. Jais einant, tikslas savaime bus prieitas. Jeigu Maironis būtų laiku sukonkretinęs savo galutinį tikslą, galimas daiktas, jis būtų virtęs tik vienos epochos tikslu. Tada jis nebe-trauktų šios dienos lietuvių, kaip jį dabar traukia tiek pats nujaučiamasis tikslas, tiek konkrečiai nurodyti keliai. Kun. Kazlausko paklaustas, ar ir jo poeziją žmonės užmirš po kurio laiko, Maironis atsakęs: manęs, kad ne, nes ji parašyta taip, kad tiktų ir kitiems laikams.

Tikėjimo laimėti — Maironis taip pat mokėjo įkvėpti. Iš karto pagauna jo nesukta ideologija, išreikšta jau pačiam pirmame eilėrašty ir paskui einanti idėjiniu leitmotyvu per visą kūrybą:

Mainos rūbas margo svieto...

Čia skelbiama gyvenimo dinamika, o tolesnėse eilutėse tos dinamikos dėsniai — kilimas iš pažeminimo į gyvenimą per vargą kietą kiekvienam buvo akivaizdžiai matomas ir jaučiamas ne tik tautų gyvenime, bet ir eilinėje kaimo žmonių būtyje. Tokis gyvenimo dinamikos supratimas atitiko ir lietuvių tradicinį reagavimą į gyvenimą — kantriai viską iškęsti smūtkeliu pavirtus; nebijoti vargo kieto, nes be jo galingi pūva. Už tradiciją Maironis eina dar toliau: jis mokė dinamikos, veiklumo; mokė nebėgti ne tik nuo kentėjimo, bet ir nuo triūso, kalavijo.

Ideologija, tiesa, nedaug kuo skiriasi nuo Basanavičiaus, bet epochai dominavo Maironis. Jis mokėjo tokia forma ideologiją paduoti, kad skaitytojas buvo sugestijuojamas, veikiamas. Maironio jėga glūdi ne mokėjime įtikinėti, argumentuoti, bet mokėjime mėtyti tezes, šūkius, sentencijomis, aforizmais. Tos poetinės formulės perskrodžia kaip žaibai tamsą ir skaitytojui daros aiški perspektyva, keliai į ją ir jo paties uždaviniai. Nors čia pat žaibas užges ir atrodys dar tamsiau, bet žaibo šviesoje pamatyta perspektyva jau lieka atmintyje ir gaivina darbams.

Taip šnekama ne į filosofus ir ne į senus žmones, ne į protą, bet į gryną jausmą ir vaizduotę. Maironis ir taikė jaunimui, kurio logika yra visai kitokia. Tik Maironio spontaniškasis, be diskusijų, griežtas, su pasitikėjimu teigimas galėjo kaitinti riteriškai nusiteikusį jaunimą, lydėti į kovą, o pralaimėjus, guosti naujoms kovoms ir galutiniam laimėjimui.

Išeidamas iš tautos, atitikdamas jos etinį jausmą, reagavimo ir pasisakymo būdą, Maironis skelbė naują gyvenimą, išlikdamas riteriškai karingas, idealistas, laimėti pasiryžęs.

Tokį jautė jį atgimstančios kovojančios Lietuvos epocha. Antroji epocha kitokia, kitaip ir reagavo. Pats Maironis tų dviejų epochų skirtumą matė nuo Vasario šešioliktosios akto. „Jį aš pavadinčiau siena tarp dviejų Lietuvos pasaulių: anoje pusėje Lietuva — svajota, pasišventimo meilėje pra-

dėta; čia realinė, skausmuose gimusi; ana skaisti idealų, troškimų sritis, padangėmis skriejusi, erškėčių vainiku pasi-puošusi, kaip kentėtoja, — ta žemiška, apčiuopiama, bent kiek nustojusi skaistumo ir aureolės; anos mylėtojai nieko nuo jos netroško, jai viską aukojo, — tos mėgėjų šalininkų daugiau, bet jie jau sau reikalauja užmokesnio ir šiltos vietelės, kai kurie jos simpatija apsimetę, ją skaudžiai užvylę, naudoja; ana buvo gryna dvasia, be kūno; čia dar neiš-sivystęs su ydomis kūnas“ (Maironis, *Lietuva*, 1919 vas. 16).

Maironis svajotosios, idealinės, dvasinės Lietuvos kentė-tojos poetas. Iš čia aiškėja tvirtas pagrindas Maironio renesansui.

Metai priklauso Maironiui ne tik dėl to, kad suėjo 80 metų nuo jo gimimo ir 10 metų nuo jo mirties.